

³Ковалев А.Н. Азбука дипломатии. – Москва, 1984. – С.32. Гуменюк Б. Систематизація основних видів документів сучасного дипломатичного листування. – Політика і час. – 1997. - №4. – С.53. ⁴Мегедь Е.Ю. Выражение модальности в языке дипломатических документов. – Вестник Киевского университета. – 1984. - №8. – С.61. ⁵Ковалев А.Н. Указ. раб. ⁶Там само. – С.73. ⁷Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1969. ⁸Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1987 – С.87. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови. – К., 1993. – С.94. ⁹Єрмоленко С.Я. та ін. Українська мова. Короткий тлумачний словник лiнгвiстичних термiнiв. – К., 2001. Розенталь Д.Э. и др. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Москва, 1985. ¹⁰Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термiнотворення. – К., 2000. – С.15.

О.І. Хом'як, викл.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Розглянуто особливості формування ідіостилістики тексту.

The functional nature peculiarities of the artistic world are considered.

Поняття “картина світу” виражає специфіку буття людини, засвідчену інтелектуально-ментальним рівнем мисленнєвої діяльності, і полягає у витворенні власного образу світу шляхом спеціального відображення дійсності як об’єкта пізнання. Творення картини світу охоплює всі види психічної діяльності суб’єкта: відчуття, уявлення, мислення, самосвідомість, а також різноманітні контакти зі світом, в результаті чого виникає цілісний концептуальний образ світу.

Концептуальна картина світу моделюється в мовній свідомості в результаті двох процесів, що мають системний характер: осмислення образів світу, пов’язаних із практичною діяльністю людини, та створення нових ціннісно-пізнавальних конструкцій, здійснених при спеціальному самоаналізі. Мовна картина світу в такій теоретико-лінгвістичній інтерпретації постає важливим складником концептуальної моделі світу – сукупності уявлень і

знань, поєднаних у ціле, що допомагає людині орієнтуватися, сприймати та пізнавати.

У сучасних дослідженнях мовної картини світу домінує гіпотеза лінгвістичної відносності, авторами якої вважаються Е. Сепір, Б. Уорф, Л. Вайсгербер та ін. У концепції Е. Сепіра-Б. Уорфа наголошується на сприйнятті світу, оточуючої дійсності з позиції мови, що узгоджується з лінгвістичною традицією її опису. Завдяки мові світ, що становить “пошук відчуттів, хаос сприйнятів”, впорядковується. У процесі пізнання активізується роль мови та її специфічних властивостей, формується мовна картина світу як лінгвістична інтерпретація буття. Через словесні образи та мовні моделі, що відіграють роль особливих форм пізнання та осмислення реальності, відбувається специфічне лінгвопоетичне моделювання світу. Словесний образ поєднується з понятійним, лінгвістичне конструювання світу з логічним його відображенням, вносячи свої корективи і доповнення в мисленнєві відображення реальності, створює передумови для відтворення більш повної та всебічної картини оточуючої дійсності у людській свідомості¹.

Загальні теоретичні підходи узгоджуються з національними концепціями, що продуктивно розвиваються в сучасній науці. За твердженням Б. Уорфа, людина членує світ, послуговуючись рідною мовою. Доводячи слушність цієї тези, А. Вежбицька вказує, що дані лінгвістичної семантики відіграють важливу роль для аналізу культури певного народу. Це свідчить про специфіку національного сприйняття людиною світу, тобто менталітету, який “уособлює розум, інтелект, мислення, концептуально-пізнавальну сферу людини, зокрема знання про мову та в мові”². Закономірним у такому разі є виокремлення специфічних ідіостилістичних, національних та універсальних концептів, що вербалізовано виявляються передусім у номінаціях, їх образних трансформаціях, лексико-семантичних парадигмах, у специфічній конотації семантичної структури слова, в характері символізації образних засобів мови, що пов’язані з особливостями місцезрозвитку і мисленнєвої діяльності народу, інтелектуального пізнання світу художником слова.

Важливою складовою частиною мовної картини світу є *концепти*. Найбільш поширеним у філософії і лінгвістиці є трактування концепта як поняття узагальненого характеру, що пов’язує феномен значення слова зі знанням і структурами його

відображення у свідомості (В.В. Виноградов, Ю.С. Степанов, А. Вежбицька). При дослідженні концептів, що постають як організований логіко-семантичний простір думки і слова, необхідно враховувати культурологічні й емоційно-оцінні особливості мови та її носіїв.

Структуру семіотичного концепта відтворює *символ*, який К.-Г. Юнг тлумачить як “термін, ім’я чи зображення, що можуть бути відомі у повсякденному житті, але мають специфічне додаткове значення, окрім свого звичайного смислу”³. Символ – це “потужний сигнал художньо-естетичної інформації, це оформлена за законами мовотворчої естетики експресивно-стилістична одиниця, що органічно включає в себе понятійно-асоціативний, образно-художній та емоційно-оцінний інгредієнти, яка, як і будь-який символ, завжди спирається на чуттєве споглядання, абстрактне мислення та життєву практику людини”⁴. Таким чином, символ концентрує підсвідомий глибинний смисл, описово-узагальнена семантична функція якого потребує лінгвістичної інтерпретації.

Традиційно в лінгвістичній науці *мовний образ* розглядається у взаємозв’язку з процесами мислення та пізнання, оскільки є найважливішою мовною сутністю, засобом художнього узагальнення дійсності, що містить інформацію про зв’язок слова з культурою. Це положення у слов’янській лінгвістиці історично ґрунтується на вченні О.О. Потебні, який трактував образ у категоріях внутрішньої форми слова, пізніше – В.В. Виноградова, який підкреслював властивість поетичного образу нести інформацію про особливості пізнання індивідом дійсності та уособлювати розумовий зміст, а згодом – В.І. Пахаренка, який трактував художній образ як суб’єктивне, конкретно-чуттєве, емоційне і естетичне відображення митцем узагальнених закономірностей світоустрою, рис людської психіки, явищ природи⁵.

У художньому творі образи функціонують як замкнена система значень, зумовлених контекстом. З одного боку, вони зберігають суб’єктивність та безпосередність сприйняття, а з іншого – є предметними, об’єктивованими в структурах естетичної свідомості.

Отже, мовна картина світу, як корелят світоглядної концептуальної картини світу, будується на асоціативній основі, що розглядається в лінгвістичній диспозиції як актуалізований у

свідомості зв'язок між елементами лексичної структури і співвіднесеними з ними явищами дійсності.

З огляду на це, найрепрезентативнішим виявом таких особливостей є ідіостилістичні картини світу письменників, де персоніфікуються, інтегруються і варіюються мовно-виражальні засоби пізнання. Індивідуально-авторське поетичне світосприймання та світовідтворення визначає художньо-образну конкретизацію дійсності, естетичну функцію мови, що реалізується внаслідок використання специфічних мовних засобів, особливого типу функціонально-семантичних структур та ідіостилістичних прийомів.

Важливою в цьому аспекті є лінгвістична традиція структурно-семантичного аналізу вербального образу – синтезу значень його складників, а також класичної теорії тропів, відповідно до якої значення образу визначається за віднесенням до певного типу тропів та виявленням загального характеру логічного протиріччя, що лежить в його основі. Саме завдяки лексичному наповненню тропів образи в художньому творі сприймаються як уявлення в емоційній формі змісту. Недаремно О.М. Веселовський називав їх образно-смысловими комплексами, художніми формулами, “нервовими вузлами”, здатними на основі закріплених ними асоціацій передавати живі образні уявлення.

Дослідження мовних картин світу, їх знакових мовних одиниць у типології розвитку українського художнього слова є актуальною і новою лінгвістичною проблематикою, оскільки дозволяє розглянути динаміку розвитку образного слова в контексті процесу відродження української культури, національної самосвідомості, що відбиває сучасний вектор гуманітарного знання, з його антропоцентричною домінантою, аналізом вербалізованої свідомості як виміру буття людини у світі.

Як оригінальним творцям художнього тексту, прозаїкам останньої третини ХХ ст. притаманні активні пошуки нестандартного слова. У їхній мовотворчості спостерігаємо велику кількість індивідуально-авторських тропів, що збагатили понятійний, конкретно-образний і експресивно-емоційний зміст “мовно-образного простору української ментальності” (В. Русанівський).

Символовживання пов'язане з традиційним художнім використанням, що вимагає в аналізі врахування їх семантичного окреслення в українській міфології, фольклорі, та набуває нових метафоричних відтінків у авторській стилістиці тексту.

Основою вираження образного змісту у мовній картині світу шістдесятників служить духовно-естетична спадщина народу, інтерпретація якої зазнає психологічного аналізу, філософського розгортання думки, інтелектуального начала, використання міфологічних архетипів та умовно-символічних відтворень у мовних відповідниках.

Мовностильова образність авторів цього періоду зосереджена на вербалізації логіко-семантичних концептів – *людина, всесвіт* (зокрема астральної та земної моделей світу). Їх вербалізована естетична природа становить собою унікальне з художнього погляду поєднання витоків національного світосприйняття з необароковими та екзистенційними лінгвоестетичними пошуками. Мовностильова образність конструюється асоціативним протиставленням концептів: *життя – смерть, добро – зло, сакральне – профанне*, що є функціонально-структурними домінантами та похідними – *світло – тьма, дух – тіло, багатство – бідність, розум – почуття, краса, радість буття – трагічні роздуми, сумніви, вагання* тощо.

Так, у поезиці слова В. Дрозда прочитується сум за недосяжним ідеалом раю на землі. Аскетизм та внутрішня відчуженість від реальності притаманна стилістиці Вал. Шевчука. Відчуття втрати гармонії та досконалості внутрішнього світу людини репрезентує образну свідомість Р. Іваничука.

У мисленневих пластах свідомості шістдесятників вирізняємо вербалізацію знакових понять, пов'язаних із існуванням людини та пізнанням буття. Усвідомлення цінності кожної людини відображає індивідуально-авторське осмислення барокової естетики та філософії екзистенціалізму, що звернені до сповненої контрастів людської психології, загадкової і суперечливої людської душі. Барокова та екзистенційна здатність помічати суперечності у внутрішньому світі людини актуалізує словообрази на позначення психічних рис людини, особливості семантизації яких позначені негативним емоційним забарвленням – це периферійні концепти непевності, вагання, розгубленості перед складністю духовних проблем.

Основними способами символізації та поетичного осмислення образів небесних світил є розвиток антропоморфних та метафоричних значень. Земна модель світу репрезентована вербалізацією образів тварин, рослин та явищ природи, що є носіями символічних значень, асоційованих із ментальністю народу. Загальні риси семантики зберігають ядро символічного значення, його

узагальнювальний зміст, а також набувають нового, переважно персоніфікованого осмислення і словесного втілення.

Важливими концептуально та значеннєво місткими в мовній картині світу шістдесятників є символи, що творять сучасну національну модель світу. Автори актуалізують і персоніфікують одночасно сформоване уявлення про вербалізований національний простір. Тема історичної пам'яті постає органічною для українських прозаїків зазначеного періоду, а українські символи – *хата, земля, пісня* – не тільки архітектонічними та часо-просторовими об'єктами авторського письма, а й своєрідними знаками, що виконують естетичну і символічну функції.

Нові контексти зумовлюють переосмислення словообразів, підкреслюють їх емоційне забарвлення, посилюють виразність, надають нових семантичних відтінків. Так, *свобода* як вираження сутності людського існування асоціюється з особливою роллю мови як форми самовираження, свідомості, культури, тоді як традиційним втіленням ідеї волі в духовному світі українця є образ коня та воїна-вершника. Відбувається концептуально-семантичне оновлення словообразів *слово, мова* за рахунок розширення контекстів та введення їх у нові світоглядні моделі.

Так, лінгвостилістичний аналіз творів художньої літератури передбачає інтерпретацію їх як авторської вербалізованої свідомості, де текстові репрезентації змодельовано відповідно до світогляду та мовної картини світу. Такий аналіз дозволяє встановити художню і смислову значущість окремих елементів мовної структури, визначити функціональну роль актуалізованих у контексті одиниць. Мова в такому розумінні є закономірністю поєднань художніх елементів; звичні поняття перетворюються в художні образи за допомогою трансформованих значень слів, які, за В. Виноградовим, є сукупністю форм і значень, що виявляються в контекстах, реченнях, фразах.

Існування слова – потенційно багатозначної одиниці – зумовлено в такій постановці питання соціальною, комунікативною та естетичною функцією мови, а також суспільно-художньою практикою творців слова. Сучасність, історія та культура народу, передані в художньому досвіді, є чинниками індивідуального осягнення дійсності і впливають на мовотворчість письменника. Художня мотиваційна тенденція виявляється в особливостях добору, використання, комбінування, концентрації та способах організації ідіостилістики тексту. В індивідуальному, незвичному поєднанні

слова набувають додаткових значень, невластивих мові поза текстом, і в такий спосіб визначають тенденції розвитку художнього слова.

¹Брутян Г.А. Гипотеза Сепира-Уорфа: Лекция, прочитанная в Лондонском университете в 1967 году. – Ереван: Луйс, 1968. – С. 57; ²Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. – М.-Л., 1934. – С. 56; ³Юнг К-Г. Архетип и символ: Пер. с нем. – М., 1991. – С. 25–26; ⁴Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К., 1984. – С. 45; ⁵Пахаренко В.І. Українська поезика. – Черкаси, 2002 – С. 19.

В. Я. Семенюк, асп.

СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ ТА МИСЛЕННЯ ЯК НАУКОВА ПАРАДИГМА АНАЛІЗУ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена розглядові взаємозалежності мови та мислення в широкому гуманітарному контексті.

The present article deals with the correlation of language and thought in the broad humanistic context.

Мислення – складне явище, яке дістає розгорнуту множинну інтерпретацію в гуманітарному знанні. Тоді як епістемологія вивчає пізнавальний взаємозв'язок між суб'єктом і об'єктом, раціональним й чуттєвим, теоретичним і емпіричним, логіка пізнає форми й закони мислення, психологія аналізує мислення як внутрішню, духовну діяльність, у якій спостережним є зв'язок між образами й формами, лінгвістика – взаємозалежності між мовою і мисленням.

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена потребою висвітлення питання співвідношення мови та мислення як контексту для розв'язання проблеми внутрішнього мовлення як вербалізованої мисленнєвої діяльності.

Саме такі взаємозалежності між мовою та мисленням стануть для нас **об'єктом статті**. **Метою** дослідження є розгляд теоретичних принципів аналізу явищ мови та мовлення в гуманітарному знанні.

Взаємозв'язок між мовою та мисленням цікавив філософів ще в античні часи. Характерно, що Платон ототожнював мову й мислення. В той час як в епоху Середньовіччя мова мислилася як граматичний відповідник до дійсності, а в Нові часи Р. Декарт узалежнює структуру мови від категорії розуму, тобто, за його